

KIRJA-ARVIO:

NAISEN KIELELLÄ NAISTEN PERINTEESTÄ

Timonen, Senni 2004: Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 963. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 580 sivua.

Tarja Kupiainen

Senni Timosen väitöstutkimusta ei voi pitää opinnäytteenä – vaikka toki se sitäkin on – vaan sitä voi perustellusti kutsua elämäntyöksi, jota ei todellakaan olisi voinut tehdä neljässä tai edes kymmenessä vuodessa. Sen taustalla ovat parisataavuotinen kalevalamittaisen kansanrunouden tutkimus ja monikymmenvuotinen kokemus kansanrunotekstien lukemisesta ja analysoinnista sekä näiden molempien erinomainen hallinta. Lisäksi tutkimusta taustoittaa parikymmenvuotinen naistutkimuksen historia, joka on vaikuttanut etenkin tutkijan asenteeseen ja tutkimusaiheen valintaan. Naistutkimukseen pohjaava teoreettinen pohdinta sen sijaan jää vähemmälle, kun etualalla ovat kalevalamittaisen kansanrunouden universumi ja siihen kiinnittyneet, erityisesti kulttuuriset ja laulajiin liittyvät merkitykset. Erityisesti antropologisen naistutkimuksen pohdinnat kokemuksesta ja emootioista luovat tutkimukselle yhden kaikupohjan. Tutkimus on selkeästi aineistolähtöinen, ja aineiston lähilukuprosessissa tutkija vaihtaa näkökulmaa avoimesti silloin kun sen tarpeelliseksi ja hyödylliseksi katsoo. Tämä tekee kirjasta lukukokemuksena paitsi nautinnollisen, myös haastavan: mihin tutkija on juuri nyt itsensä paikantanut?

Olen lukenut ensin kirjan kertaalleen, sitten palannut tiettyihin itseäni erityisesti kiinnostaviin kohtiin ja nyt viimeksi luin sen uudestaan tätä arviota varten. Joka lukukerralla olen löytänyt jotain uutta sekä naisen että tutkijan mieltäni inspiroivaa. Senni Timosen teos luotaa niin moniaalle ja kartoittaa niin moninaisia ulottuvuuksia, ettei yksittäisessä arviossa voi kaikkeen ottaa kantaa.

Tutkimus alkaa kalevalamittaisen lyriikan tutkimushistorian analyttisestä esittelystä, josta käy selkeästi ilmi, kuinka laajasta ja monimuotoisesta kentästä on kysymys. Kansanlyriikka on Timosen havainnon mukaan kärsinyt siitä, että sitä on monesti tutkimuksissa arvioitu ja arvotettu taiderunon kriteereillä. Tällöin sen ominaislaatu on jäänyt tavoittamatta. Lisäksi usein on sivuutettu se tosiasia, että kyse

on ollut laulettua runoudesta. Timonen korjaa komeasti tämän epäkohdan. Hän ei ainoastaan ota huomioon sävelmiä vaan osoittaa niiden luovan merkityksiä: sama teksti eri sävelellä esitettynä on merkitykseltään uusi.

Timosen aineisto on häkellyttävän laaja: Pohjois-Karjalasta hänellä on noin 1 100 lyyristä tekstiä ja Inkeristä noin 1 700, joista viitisensataa on Larin Parasken lauluja. Aineisto on tallennettu pääasiassa 1800-luvulla, muutamat 1900-luvun puolella, ja osa teksteistä on julkaistu Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa (SKVR). Lisäksi kairkupohjaa ja kommentaaria luovat häälaulut, eppinen kansanrunous ja loitsut, samoin kuin esimerkiksi runonkerääjien matkakertomukset ja arkistomuistiinpanot. Tutkimus etenee mieltä kiihottavana dialogina, jota tutkija käy laulajan, kerääjän ja aineiston kanssa. Dialogi ei ole yksisuuntaista, vaan Senni Timonen liikkuu tutkimuksensa aikana positiosta toiseen: hän kysyy, kuuntelee, kommentoi ja tulkitsee. Rohkeasti hän antautuu intuition varaan ja kulkee maailmasta toiseen. Nyt on toki muistutettava, ettei kyse on mistä hyvänsä intuitiosta eikä ainakaan vaistonvaraisuudesta vaan kokeneen ja ymmärtävän arkistoaineiston järjestäjän, kuvailijan ja julkaisijan loputtomasta johtolankojen etsinnästä ja niiden yhdistelemisestä intohimoisena tavoitteena saada tietää, miten runot elivät, mihin ne liittyivät, miltä ne kuulostivat, mitä ne merkitsivät esittäjilleen ja kuulijoilleen ja millainen oli laulajan elämä ja ajattelutapa (ks. s. 10).

Tutkimus jakaantuu pääotsikkonsa mukaisesti kolmeen osaan, joiden lisäksi on lyhyemmät johdanto ja loppupohdinta. Runoaineisto on laajimmillaan Timosen hahmotellessa Pohjois-Karjalan ja Inkerin lyriikan alueellisia profiileja (luvut 1 ja 2 eli osio ”Tila”) sekä lyriikan ilmaisuja surun ja ilon tunteille (luvut 6 ja 7). Osiossa ”Minä” aineisto on toisaalta suppeampi, mutta tiheämpi, kun Timonen keskittyy yhteen lyriikan alalajiin (omaelämäkerrallinen lyriikka, luku 3), kylään (Ilomantsin Mekrijärvi, 4) tai yksilöön (Larin Paraske, 5).

”Tila” ei Timosen tutkimuksessa viittaa pelkästään tiettyyn kulttuuri- tai elinpiiriin, vaan se tarkoittaa myös taidemuotoa, lyriikan lajia, jonka konteksti on ”vanhan runon oma, laulettuista runoista, runoaiheista, -kuvista, äänneistä, rytmeistä ja sävelmistä rakentuva maailma” (s. 28). Pohjois-Karjalan lyriikan osalta tarkastelun kohteena on alueen oma eetos ja sen ilmeneminen lyriikassa sekä runo mielenmaisena. Inkerin kohdalla ei sen väestön etnisen koostumuksen kirjavuuden takia alueen eetos näyttäytyä niin ilmeisenä tai merkityksellisenä lyriikan suhteen kuin Pohjois-Karjalassa. Niinpä tilan näkökulma vie yllättäen tutkijan tavoittelemaan inkeriläisten omaa laululajistoa.

LAULAJAN ÄÄNI

Senni Timosen tutkimusta määrittää läpi koko työn laulajakeskeinen näkökulma. Hän ottaa vakavasti sen, että kyseessä ei ole mikä tahansa runous vaan laulettu runot, joilla on aina ollut esittäjänsä. Siitäkin huolimatta, että useat käsitellyistä runoista ovat välittyneet nykypolvelle teksteinä. Mutta eivät kuitenkaan vain teksteinä: kuten Timonen osoittaa, lähilukemalla runotekstien lisäksi ja ohessa muuta aineistoa, esimerkiksi runonkerääjien matkakertomuksia, tutkija voi tiettyjen johtolankojen avulla, niitä

lukien, seuraten, yhdistellen ja analysoiden, tavoittaa laulajan oman äänen tai ainakin fragmentteja siitä. Timoselle ovat tärkeitä laulajan sisäinen kokemus, tunne ja emootiot – laulajan oma kokemus runoudesta. Ihailtavasti hän tavoittaa sen ja vakuuttavasti lukijalle esittää, mutta hankalammin jäljitettävää on, miten hän sen itse asiassa tekee.

Timonen osoittaa, että lyriikan suhteen merkityksellisiä tekijöitä ovat laulajan sosiaalinen asema, ikä ja sukupuoli. Naisnäkökulmasta on kiinnostavaa, kuinka erityisesti naisen asema näyttäytyy runoissa. Timonen ei ota kantaa siihen, luovatko runot todellisuutta vai heijastelevatko ne sitä, mutta siitä huolimatta on kiinnostavaa, miten monikertaisesti ja eri tavoin avioliitto vaikuttaa täyttävän pohjoiskarjalaisen naisen elämän, on hän sitten naitu tai naimaton, äiti tai tytär. Myös alueen miesten lauluissa emotionaalinen fokus on suhteessa toiseen sukupuoleen, mutta miehen elämää ei täytä avioliitto tai pariutuminen samalla tavoin kuin naisen elämän. Heijasteleeko se perustavanlaatuisia sukupuolten välistä epätasa-arvoa? Naisen valinnan mahdollisuuksien rajallisuutta? Vai molempia?

Inkerin runoissa ei juuri miehen ääni kuulu, ovathan laulajat siellä valtaosin naisia. Eivätkä Inkerin naiset juuri miehiä pohdi, vaan heidän lyyristen laulujensa keskiössä on minän suhde omaan ja vieraaseen äitiin (äitipuoleen, anoppiin). Inkerin lyriikkaa pohtiessaan Senni Timonen kääntää katseensa säveliin. Hän maalaa lukijalle kuvan tilanteista ja tilaisuuksista, joissa eri sävelet aktuaalistuvat; Armas Launiksen mukaan sävel riippuu enemmän esitystilanteesta kuin runon sisällöstä. Voimme aistia metsän sekä pelottavana, yksinäisyyttä symboloivana paikkana että osattoman ainoana kuuntelijana ja ymmärtäjänä. Kokkosävelen myötä Timonen taas lohtii etemme tyttöjen kulkueet, heidän äänensä, jopa huutonsa, kun he matkaavat tulille. Tyttöys saa ilmauksensa näissä sävelissä.

Akkuus puolestaan tulee ilmaistuksi vuodenaikaan sidotussa jyrkisävelessä, jolla laulettiin Jyrinpäivän juhlinnan yhteydessä, tarkemmin niin sanotuissa akkain praasniekoissa. Paimen, paimenen asema ja merkitys sekä paimenen sosiaalinen sukupuoli kiinnostavat itseäni, ja siksi olen erityisesti tähän osuuteen palannut kenties useimmin. On kiehtovaa, kuinka Timonen lähtee katsomaan, onko Jyrinpäivän aika todella naisten aikaa, jolloin aikuisilla naisilla on ollut ”rikkumaton sanan ja liikkeen ja teon vapaus” (s. 127). Naistenjuhliissa naiset saavat olla ja laulaa omana itsenään, tuoda esille feminiinisen minuuden eri puolia ja ennen kaikkea toimia ruumiillisina subjekteina: olla yhdessä, kokea ”meisyyttä” (s. 142). Toisaalta naistenjuhlien pois- saoleva mieheys ja kuitenkin miespuolisen paimenen läsnäolo on sekin kiinnostavaa: Timonen havaitsee oivaltavasti, kuinka paimen on kenties nähty suhteessa karjaan ylimpänä naiseutena (s. 132). Sukupuoli on todellakin sosiaalis-kulttuurinen konstruk- tio, ei biologinen essentia!

MINÄ JA TUNNE

Kuka on lyyrisen laulun ”minä”? Se, josta laulu kertoo? Se, joka on laulun tehnyt? Se, joka laulaa? Tai kuuntelee? Kenties nämä kaikki yhdessä? Muun muassa näitä kysymyksiä Senni Timonen pohtii tutkimuksensa toisessa laajassa osiossa. Hän löytää

Mekrijärven Sissosten suvusta erilaisia lyyrisiä ääniä: on isännän, emännän, lesken ja loisen ääntä. Timosella on oivallinen taito kuunnella erilaisia ääniä ja löytää sieltä laulajan oma ääni, laulajan oma minä.

Larin Paraske -osuus alkaa laajalla kuvauksella Adolf Neoviuksen ja Parasken yhteistyöstä, josta tuloksena oli nyt hyödynnettävä tiheä aineisto. Timonen ei tyydy vain tähän, vaan pyrkii tiheään kuvaukseen (”thick description”). Hän kysyy Paraskelta, mitä tämä ajattelee runoudesta, ja tuloksena on nyt käsillä oleva Parasken poetiikka, joka paljastaa lukijalle, miten mahdollisesti menneet laulajat ovat taiteensa mieltäneet. Selkäpiissä väreilee tätä(kin) lukiessa.

Kun lyriikasta, lyyrisistä lauluista on puhe, ajatus kääntyy helposti tunteisiin, tunteiden ilmaisuun. Timonen lähestyy emootioita ruumiillisina tunteina, sellaisina, jotka tuntuvat konkreettiselta taakalta selässä, kuten äidin huoli tyttärestään. Suru ei ole vain ohimenevä tuntemus vaan se täyttää koko ruumiin ja koko elämän ja tekee lopulta ruumiin mustaksi ja vie mielen alas. Ilo puolestaan on hersyvää. Se on miehelle utopia kolmesta vaimosta ja naiselle kaupungista ilman miehiä. Taasko törmätään sukupuolten väliseen epäsuhtaan? Vai eikö mies ole tullut toimeen ilman naista, mutta naiselle elämä ilman miestä on ollut yhtä juhlaa? Sukupuolen näkökulmasta olisi vielä mielenkiintoista pohdittavaa!

Kaiken kaikkiaan Senni Timosen tutkimus on inspiroiva ja nautittava luku-kokemus. Siinä tutkija osoittaa omalla esimerkillään, että pätevän tutkimuksen voi kirjoittaa ilmeisesti, eri tavoin, luotuneista tieteellisen kirjoittamisen laeista poiketen, naisen kädellä ja käsialalla. Kaikkea ei ole eksplisiittisesti ilmaistu, mutta se ei ole puute, vaan juuri se sallii lukijalle tilan hengittää, tehdä omia tulkintojaan, keskustella, ottaa osaa. Tämä on naiskirjoitusta jos mikä!

FT Tarja Kupiainen on perinteentutkija Joensuun yliopistossa.